

วิ ธี ช น บ ท

วิ ธี ช น บ ท

Rama IX Art Museum Foundation

Rama IX Art Museum Foundation

Rama IX Art Museum Foundation

วิ ธี ช น บ ท

Rama IX Art Museum Foundation

วิ ธี ช น บ ท

วิ ธี ช น บ ท

Rama IX Art Museum Foundation

คนไทยทุกคน ควรจะได้รับรู้ถึงความหมายและคุณค่าที่ วิถี ชน บท ดำรงอยู่
ในฐานะที่เป็นต้นกำเนิดของเราเอง เป็นรากเง้าของความเป็นไทย
เป็นที่เกิดของความคิด วิธีดำเนินชีวิต ความหวัง ความเชื่อ ความใฝ่ฝัน
ความกลัว หรืออุดมการณ์นานัปการ อันตกทอดสู่ปัจจุบัน

ทุกวันนี้ เมืองแตกต่างจากชนบท
พื้นที่กับความเป็นสากล ก็กลายเป็นสองสิ่งที่ไม่สามารถผสมผสานกัน
ในสภาพการณ์เช่นนี้ การเปลี่ยนแปลงจะต้องมาถึงในที่สุด

แต่คนไทยรู้จักตัวเองลึกซึ้ง พอเพียงหรือยัง
เข้าใจถึงความยิ่งใหญ่ที่ชนบทและสิ่งแวดล้อมทางเกษตรมีต่อตัวตนของเราเอง
ตระหนักถึงคุณวิเศษของมรดกทางจิตวิญญาณ อันไม่มีสิ่งใดเปรียบเทียบได้

หากมั่นใจว่ารู้กระจ่างแจ้งแล้ว
เมื่อนั้น การละทิ้งไป ก็เป็นสิทธิอันชอบธรรม

วิถีชนบท

ถิ่นฐาน จิตวิญญาณ และภูมิปัญญาของพื้นที่ไทย
PHENOMENOLOGY of CULTURAL LANDSCAPE in RURAL THAILAND
เป็ รื อ ง เ ป ลี ย น ส ย สึ บ
PRUNG PLIANSAI-SEUB

um Foundation

ISBN 974-7037-03-3
สงวนลิขสิทธิ์ ๒๕๕๑
โดย เป็รื่อง เป็ลี่ยนสายลึบ และมูลนิธิหอศิลปะแห่งรัชกาลที่ ๙
บรรณาธิการ พัพฒน พงศ์พิพร
จัดพิมพ์โดย
มูลนิธิหอศิลปะแห่งรัชกาลที่ ๙
มูลนิธิศิลปะวัฒนธรรมแห่งกรุงเทพมหานคร
โดยการสนับสนุนจาก
 กลุ่มนิทรรศ
บริษัทชินวตร คอมพิวเตอร์ แอนด์คอมมูนิเคชั่น (มหาชน) จำกัด

สารบัญ

แนวความคิดในการบันทึกภาพ	๙
คำนำ	๑๑
บทกล่าวนำ	๑๒
ถิ่นฐาน	๑๗ - ๗๙
จิตวิญญาณ	๘๒ - ๑๑๕
ภูมิปัญญา	๑๑๗
ภาคผนวก	
ศิลปะแห่งความจริง	๑๗๐
ประวัติศิลปิน	๑๗๔
ดรชณีสถานที่	๑๗๘

Rama IX Art Mu

วิถึชนบต

ถิ่นฐาน จิตวิญญาณ และ ภูมิปัญญา ของพื้นที่นไทย
PHENOMENOLOGY of CULTURAL LANDSCAPE in RURAL THAILAND

เป็รื่อง เป็ลี่ยนสายลึบ
PRUNG PLIANSAI - SEUB
คุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาประยุกต์ศิลปศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร ๒๕๕๐

อาจารย์เปื่องกำลังบันทึกภาพ ในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ที่ชัยนาท
(ถ่ายภาพโดย เถลิงศก วงเพศยวีร์เชียร)

แนวความคิดในการบันทึกภาพ

การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของพื้นที่ชนบทที่กำลังเกิดขึ้นทั่วไปอย่างรวดเร็วในขณะนี้ มองไม่เห็นว่าจะมีสิ่งใดเข้ามาหยุดยั้งได้ พื้นที่ส่วนที่เคยเป็นเรือกลสวนไร่นาหรือเคยเป็นพื้นที่ทางการเกษตรกรรมกำลังถูกความเจริญของเมืองที่ขยายตัวตามเส้นทางคมนาคมทางบก แปรเปลี่ยนสภาพเป็นอาคารแถว โรงงานอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็ว ทำให้พื้นที่ของสังคมเกษตรเปลี่ยนแปลงเร็วเกินไปกว่าจะมีผู้คนในสังคมคิดถึงความเหมาะสมต่างๆ ที่พึงมีพึงได้ของผู้ด้อยโอกาสในชนบท ที่อนาคตสภาพเหล่านี้จะเป็นสิ่งมีค่าต่อบ้านเมืองของเรา

พื้นที่เกษตรที่ได้กลายสภาพไปนั้นส่งผลให้ประชากรหลายครอบครัวในพื้นที่ดั้งเดิมต้องแปรเปลี่ยนโยกย้ายที่อยู่ที่ทำกินและความเป็นอยู่ที่คุ้นเคยแต่เดิมกลายเป็นคนแปลกหน้าในสังคมอื่นเพิ่มจำนวนมากขึ้นหรือยังคงอยู่ในพื้นที่เดิมแต่ไม่สามารถประกอบอาชีพที่ตนเคยมีความชำนาญ เช่น ช่างปั้นหม้อน้ำหลายคนทำอาชีพ แม่เสริ่ง ต้องหยุดอาชีพปั้นหม้อน้ำดินเผาลงทั้งกลุ่ม เพราะแหล่งดินที่ใช้เป็นแหล่งวัตถุดิบแห่งเดียวที่มีอยู่ได้เปลี่ยนเป็นสถานที่ตั้งปั๊มน้ำมันไปเสียทั้งหมด

ความเจริญทางวัตถุนี้ควรคำนึงถึงสิ่งที่ดีของท้องถิ่นที่ควรอนุรักษ์ไว้บ้างก็จะช่วยให้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นยังเหลือลักษณะพิเศษที่ดีของชุมชนแต่ละท้องถิ่นบางส่วนไว้บ้าง เพื่อคงเสน่ห์ของท้องถิ่นเดิมให้ยังอยู่ แต่จากที่ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในปัจจุบัน จะพบเห็นแต่ภาพของชนบทที่เสียสภาพทิ้งร้างไปเกือบทุกพื้นที่ในท้องถิ่นชนบทของเรา

ทุกครั้งที่เราได้มีโอกาสเดินทางออกไปในชนบทจึงเกิดความล้าใจกว่าควรที่จะได้มีการบันทึกภาพของท้องถิ่นที่ยังคงสภาพแวดล้อมความเป็นอยู่ในช่วงหนึ่งของชุมชนชนบทที่มีลักษณะบริสุทธิ์ของสังคมเกษตรกรรมที่ยังหลงเหลืออยู่นี้ไว้เพื่อเป็นตัวแทนของความทรงจำ ทำให้เวลาในอดีตสามารถต่อเนื่องกับปัจจุบันได้

สภาพแวดล้อมวิถีชีวิตเหล่านี้เป็นทรัพยากรส่วนหนึ่งของสังคมไทย เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่เกิดจากปัญญาความคิดของผู้คนที่เกิดขึ้นและดำเนินไป ท่ามกลางสภาพภูมิอากาศ บนผืนแผ่นดินอันอุดมสมบูรณ์ ทุนนี้จะอยู่ติดสังคมไปอย่างยั่งยืนถ้าเรารู้ค่าและรู้จักใช้เป็นทุนทางสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม ไม่มีทางที่ใครจะเอาไปจากเราได้ ใช้ได้เสมอนานเท่าไรถ้าเราไม่ทำลายไปเสียเอง เป็นทุนที่มีอยู่เดิมไม่ต้องกู้ยืมแสวงหาจากใคร ทั้งใครจะมาสร้างหนี้เสียให้ก็ไม่ได้อีก โภคทรัพย์ทางวัฒนธรรมก่อนหน้านี้ถ้าเราไม่ล้างผลาญเสียด้วยความไม่รู้เท่าทัน

หวังว่าภาพที่ได้บันทึกเป็นข้อมูลเหล่านี้ จะสามารถเป็นสื่อให้เกิดความเข้าใจ เห็นใจ เกิดความรู้สึกเสียสละ เมื่อสภาพแวดล้อมอันบริสุทธิ์ดังงาม มีลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นต้องสูญเสียสภาพไป

คำนำ

บรรณพจน์ ดามาพงศ์

Museum Foundation

บริษัทชินวัตร คอมพิวเตอร์ แอนด์คอมมูนิเคชั่น (มหาชน) จำกัด รู้สึกยินดีและเป็นเกียรติ ที่ได้มีโอกาสให้การสนับสนุนผลงานวิชาการและศิลปะชิ้นสำคัญในประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาพื้นถิ่นของไทย วิถี ช น บ ท โดยอาจารย์เปื้องเปลี่ยนสายสืบ ซึ่งได้อุทิศเวลามากกว่าสามสิบปี ศึกษาและเก็บรักษาข้อมูลเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมอันมีคุณค่าเป็นเอกลักษณ์ของชนบทไทย ด้วยศิลปะของการถ่ายภาพบันทึก (documentary photography) ตั้งแต่สมัยที่ท้องถิ่นของเรา ยังไม่ถูกผลกระทบจากความเจริญให้เกิดการเปลี่ยนแปลง จนถึงทุกวันนี้ที่ความเป็นชนบทกับความเป็นเมืองแทบจะไม่มี ความแตกต่างกันอีกต่อไป

ในฐานะเป็นบริษัทมหาชน เราตระหนักดีถึงความรับผิดชอบต่อส่วนรวม และมุ่งมั่นที่จะตอบแทนประโยชน์กลับคืนสู่สังคม ในรูปแบบที่ให้คุณค่าอันยั่งยืน และส่งเสริมการตระหนักรู้ต่อความเป็นตัวตนของเราเอง ผลงานของอาจารย์เปื้อง ในครั้งนี้ เป็นเครื่องพิสูจน์ยืนยันได้เป็นอย่างดีว่า ชนบทคือรากฐานสำคัญเพียงใดต่อชาติบ้านเมืองของเรา และยิ่งมีความสำคัญเพิ่มทวีขึ้นไปอีก เมื่อพวกเรากำลังเผชิญหน้ากับวิกฤติการณ์ครั้งร้ายแรงที่สุด นับแต่สงครามโลกครั้งที่ ๒ อันเนื่องมาจากการทำลายตัวเอง โดยอาจมีจุดเริ่มต้นจากการทำลาย วิถี ช น บ ท โดยไม่รู้ตัว

บริษัทฯ หวังว่า ผลงานของอาจารย์เปื้อง เปลี่ยนสายสืบ ชิ้นนี้ จะสามารถเป็นส่วนหนึ่งของการร่วมมือช่วยกันของสังคมไทยทุกฝ่าย ในการสร้างสรรค์ประเทศชาติของเราให้กลับเข้มแข็งและเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาอีกครั้ง บนรากฐานทางวัฒนธรรมของตนเองในที่สุด

Chas

หน้าต่างครัว ริมทางสัญจร

อ.อุษยาม จ.แม่ฮ่องสอน

เมื่ออยู่ได้ความสุขจากอำนาจครอบงำทางวัตถุ เรามักไม่สำนึกถึง **พิษของความเจริญ** กันสักเท่าใด เราไม่เสียตายเป็นโค่นป่าแลกกับถนน ชุมภูเขาลูกกับตึก ชายลูกสาวแลกกับรถ หรือแม้แต่ลืมอดีตเอาไว้ชั่วคราวหากจะช่วยให้ได้รับผลประโยชน์งามๆ เป็นเครื่องตอบแทน เราไม่รักรากเหง้าของเรา トラบไตที่ยังดีราคาออกมาไม่ได้ นี่คือเหตุผลว่าทำไมวิชาการของอาจารย์เปื้อง เปลี่ยนสายสืบ จึงมีผู้สนใจน้อยลงทุกที

อาจารย์เปื้อง ทำงานอันไม่มีใครตระหนักในคุณค่ามาตั้งแต่หลายสิบปีก่อน น้อยคนจะรู้ว่าในยามของอาจารย์เก็บรักษามรดกทางสติปัญญาของชนบทเอาไว้มากมายเพียงใด และท่านต้องแลกมาด้วยการเสียสละสิ่งใดออกไปบ้าง ลูกศิษย์ส่วนใหญ่จำได้แต่เพียงว่า วิชาของอาจารย์เปื้องจะได้สองอย่าง หนึ่ง ไม่ต้องท่องเพราะส่วนมากเป็นการฉายสไลด์ สอง ได้เที่ยวต่างจังหวัด เพราะสิ่งที่สอนอยู่นอกกรุงเทพแทบทั้งสิ้น น้อยคนที่ตั้งใจเรียนเพราะความรักในวิชา เนื่องจากการสำรวจชีวิตและทัศนคติของคนต่างถิ่นที่อาจารย์เปื้องทำตัวอย่างให้เห็นนั้น ดูเหมือนว่าจะไปกันไม่ได้กับวิชาออกแบบสมัยใหม่ที่พวกเขาต้องการยึดเป็นอาชีพ แต่ที่น่าประหลาดใจคือหลังจากมีประสบการณ์ทำงานชั่วระยะเวลาหนึ่ง เด็กจำนวนไม่น้อยมักรำลึกถึงในที่สุดว่า **ได้อะไร** จากอาจารย์มากกว่าที่คิด มากมายนัก

โครงการ วิ ถี ช น บ ท เกิดจากลูกศิษย์กลุ่มหนึ่ง ซึ่งเชื่อมั่นในภารกิจแห่งชีวิตของอาจารย์ เห็นความจำเป็นในการนำเสนอ โดยหวังว่าจะมีการตามรอยผลงานของท่าน หรือเข้ามาร่วมสนับสนุนตามแต่กำลังความสามารถ เราคิดว่าฟิล์มบันทึกนั้นขึ้นตลอดชีวิตของท่าน จำเป็นต้องได้รับการอนุรักษ์ จัดทำทะเบียน และหาวิธีเก็บรักษาเพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ต่อไปในอนาคต แต่เหนือสิ่งอื่นใด เราทราบดีถึงข้อเท็จจริงว่า สังคมไทยกำลังทำลายตัวเองทางวัฒนธรรมอย่างไม่รู้ชะตากรรมข้างหน้า ภายในหนึ่งหรือสองชั่วอายุคน 4 ไม่มีชนบทดั้งเดิมเหลือให้แก่ลูกหลานของเราอย่างแน่นอน นั่นคือเหตุผลว่า ทำไมงานของท่าน จึงมีความสำคัญนัก

ด้วยข้อได้เปรียบด้านศิลปะ จากภูมิหลังที่เป็นจิตรกรอาวุโส อาจารย์เปื้องเริ่มสนใจการถ่ายรูปเพื่อเก็บรักษาความงามตามตาเห็นของภูมิทัศน์ชนบท แต่หลังจากใช้เวลาไปกว่าสามทศวรรษในกิจกรรมนี้ อาจารย์เปื้องได้สะสมมากกว่าสุนทรียภาพของบ้านนอก ท่านได้ก้าวไปไกล เกินกว่าช่างภาพไทยคนใดจะเคยมาถึง ด้วยมุมมองอันเรียบง่ายแต่ลึกซึ้ง ได้เปิดเผยทุกสิ่งทุกอย่างที่ประกอบกันเป็นตัวตนของเรา เท่าที่เราอาจเรียนรู้ได้จากชนบท เว้นเสียแต่เราจะลบล้างที่มาของเราทิ้งไป แต่เมื่อใดก็ตามที่เรายังคงคิดเป็นภาษาไทย 5 เป็นภาษาไทย หรือกลัวเป็นภาษาไทย เมื่อนั้นเรายังใช้ชีวิตอยู่ภายใต้ วิ ถี ช น บ ท

รูปถ่ายในฐานะที่เป็นงานศิลป์ ยังไม่เป็นที่รู้จักกันดีในหมู่นักนิยมศิลปะชาวไทย แต่คุณค่าแท้จริงของสื่อนี้ ปรากฏอย่างเด่นชัด มาแล้ว

ตั้งแต่ยุคแรกๆ ของการชักรูป (เริ่มในรัชกาลที่ ๓ เพียงหนึ่งทศวรรษหลังการกำเนิดภาพถ่าย) ในเวลาต่อมาพระเจ้าอยู่หัวและชนชั้นนำ ต่างพากันสนใจและฝึกฝนการถ่ายรูปอย่างเอาใจจริงเอาจัง ภาพถ่ายฝีพระหัตถ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีคุณสมบัติครบถ้วน เท่าที่ผลงานชิ้นเอกยังมี ไม่ว่าจะเป็นจินตนาการ แรงบันดาลใจ จุดมุ่งหมายหรือเทคนิค ล้วนเป็นไปโดยแยกกายแม้กระนั้น เราก็ต้องรอคอยอีกนับชั่วคน กว่าที่ภาพถ่ายจะกลายเป็นศิลปะโดยแท้จริงในประเทศนี้

เกือบทั้งหมดของช่างภาพในสังคมไทย ทำงานของตนเพราะเสน่ห์ทางด้านเทคนิค มากกว่าคุณค่าทางด้านเนื้อหา การบันทึกโลกด้วยภาพถ่ายนั้น เข้าถึงได้ง่ายและตรงไปตรงมา เป็นคุณลักษณะที่หาวิธีการอื่นใดมาเปรียบเทียบยาก แต่พลังที่จะทำให้รูปถ่ายกลายเป็นศิลปะขึ้นได้นั้น จะต้องเข้มข้นโดดเด่นและต่อเนื่อง ในรอบ ๑๕๐ ปี มานี้ พลังดังกล่าวได้รับพิสูจน์อย่างถ่องแท้ในที่อื่นๆ ทั่วโลกนับตั้งแต่ยุคของฮิลล์-อาตัมสัน (ร่วมมือกัน ๑๘๕๓-๑๘๕๘) เป็นต้นมา ยกเว้นประเทศนี้ซึ่งมีช่างภาพชาวไทยน้อยคนอย่างยิ่งที่อุทิศตนจนสามารถสร้างศิลปะของการบันทึก (Documentary photography) ขึ้นมาได้สำเร็จ อันที่จริงแล้วเท่าที่ข้าพเจ้ามีความรู้ น่าจะมีงานของ ร.บุณนาค เพียงท่านเดียว ที่ถือเป็นภาพถ่ายสาขานี้ในระดับใกล้เคียงกับจิตรศิลป์ หรือยิ่งกว่านั้น

โดยเหตุนี้ เราจึงภูมิใจอย่างยิ่งที่จะนำเสนอ วิ ถี ช น บ ท ศิลปะแห่งภาพถ่ายบันทึกอันแท้จริง จากการทำงานอย่างอุทิศทั้งชีวิตของศิลปินอาวุโสท่านหนึ่ง อาจารย์เปื้อง เปลี่ยนสายสืบ ผู้ถ่ายทอดความเป็นจริงของสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมในชนบทไทยออกมาได้อย่างสะท้อนอารมณ์ จากแรงกระตุ้นอันสำคัญที่ศิลปินท่านนั้นจะเข้าถึง ความงามที่ชนบทได้สร้างโลกอันเป็นพิเศษไว้ให้แก่เรา เป็นโลกที่ดูลยภาพระหว่างชีวิตกับโลกแวดล้อมยังไม่ถูกทำลาย เป็นความงามอันจะปรากฏได้ก็แต่ในมโนนึก มีแต่ศิลปินท่านนั้นจะเข้าถึงและถ่ายทอดออกมาได้

ปัจจุบัน แก่นแท้ของ วิ ถี ช น บ ท กำลังถูกทำลายล้างอย่างสิ้นหวังจากโลกความมิดบอดและโงะเขลา โดยมนุษย์ ผู้ลุ่มหลงในวัตถุธรรมมากกว่าในธรรม ภาพถ่ายเป็นเทคโนโลยีศิลปะเพียงสื่อเดียวเท่านั้น ที่เก็บรักษาความจริงของการแปรเปลี่ยนทั้งหมดเอาไว้ ด้วยคุณค่าอันเป็นจิตรศิลป์ ในงานสำคัญชุดนี้ อาจารย์เปื้องไม่เพียงแต่เก็บรักษามรดกทางด้านจิตวิญญาณของชนบท เอาไว้อย่างน่าพิศวง ท่านยังเป็นศิลปินร่วมสมัยผู้หนึ่งซึ่งนำเอาภาพถ่ายเข้ามาในขอบเขตแห่งความเป็นศิลปะได้อย่างสมบูรณ์ ผลงานแห่งชีวิตของท่านจะกลายเป็นเพดานอ้างอิงให้กับคนรุ่นใหม่ และจะเป็นแรงบันดาลใจให้กับคนที่รักในความเป็นไทยได้ตระหนักถึงความจำเป็นที่ชนบทมีต่อตัวของเราเอง